

Джамбаева Ж. Э.

**АНГЛИС ЖАНА КЫРГЫЗ ТИЛДЕРИНДЕГИ БЕЛГИСИЗ УЧУР
ЧАКТЫ(PRESENT INDEFINITE (SIMPLE) TENSE)
САЛЫШТЫРУУДАГЫ АЙЫРМАЧЫЛЫКТАР ЖАНА ОКШОШТУКТАР**

Джамбаева Ж. Э.

**СХОДСТВА И РАЗНИЦА В СРАВНЕНИИ НАСТОЯЩЕЙ НЕОПРЕДЕЛЕННОЙ
ВРЕМЕНИ (PRESENT INDEFINITE (SIMPLE) TENSE) АНГЛИЙСКОГО И
КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКОВ**

Zh. E. Dzhambaeva

**SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF COMPARISON OF THE PRESENT
INDEFINITE (SIMPLE) TENSES IN THE ENGLISH AND KYRGYZ LANGUAGES**

Аннотация: Макалада англис тилиндеги белгисиз учур чак менен катар кыргыз тилиндеги учур чак салыштырылып, талданып, түшүндүрмөлөр берилген жана алардын ортосундагы айырмачылык менен окшотуктарын табуу маселесине аракеттер жасалган.

Негизги сөздөр: Чак, типология, форма, белгисиз учур чак, узартылган учур чак, жөнөкөй өткөн чак, жөнөкөй учур чак, татаал учур чак, учур-келер чак, учур-өткөн чак.

Аннотация: В этой работе сравнивалось настоящее неопределенная время английского языка с настоящим временем кыргызского и даны объяснения на каждое определение и попыталась найти их сходства и различия.

Ключевые слова: Время, типология, форма, настоящее неопределенное время, настоящее длительное время, простое прошедшее время, простое настоящее время, сложное настоящее время, будущее в настоящем времени, прошедшее в настоящем времени.

Annotation In this article have compared the Present Indefinite (Simple) tense of English Language with the Present Tense of Kyrgyz one, and has given the explanations to each definition and tried to find their similarities and differences.

Key words: Tense, typology, form, Present Indefinite Tense, Present Continuous Tense, The Simple Past Tense, Present Simple Tense, Compound Present Tense, Future in the Present Tense, Past in the Present Tense.

Тилдерди салыштырма типологиялык аспектиде изилдөө ыкмасы бир топ убакыттан бери кеңири колдонулуп келүүдө. Себеби, бүгүнкү күндө дүйнөдөгү көп тилдердин ар түрдүү деңгээлдерин камтыган тажрыйбалуу мүнөздө топтолгон бай тилдик материалдарды конкреттүү жана тереңирээк салыштырып изилдөө зарылчылыгы бар экендиги айкын. Тектеш тилдерди салыштырып изилдөө бүгүнкү түркология илиминин актуалдуу маселелеринин бири экендиги талашсыз. Англис тили флективдүү тилдер тобуна жана кыргыз тили агглютинативдүү тилдере киргенине карабастан, аталган эки тил көптөгөн лингвисттер жана илимпоздор тарабынан салыштырылып, изилденип келет. Эки тил (англис, кыргыз) келип чыгышы боюнча таптакыр башка болгонуна карабастан, алардын ортосундагы жакындыгын белгилөө жана алардын дал келүүчү учурларын, ошондой эле айырмаланып туруучу учурларын далилдөөбиз үчүн абдан кызык жана узак убакытты талап кылуучу маселе болуп саналаары талашсыз.

Кандайдыр бир кыймыл-аракетти мезгилдик жактан мүнөздөө үчүн белгилүү бир учур убакытты эсептөөнүн башталыш чеги деп кабыл алынат. Грамматикада убакытты эсептөөнүн мындай башталыш чеги болуп сүйлөп жаткан учур эсептелет. Буга карата ал сүйлөп жаткан учурдагы мезгил, сүйлөп жаткан учурдан кийинки мезгил жана сүйлөп жаткан учурдан мурунку мезгил болуп бөлүнөт. Тактап айтканда, кыргызтилинде болупөткөн же болупбүткөн кыймыл-аракетти билдирүүчү *өткөнчак* жана учурда болуп жаткан кыймылды билдирүүчү *учур чак*, ошондой эле боло турган кыймыл-аракетти билдирүүчү *келер чак* болуп, 3 негизги чакбар.

Кыргыз тилинде кыймыл-аракеттин сүйлөп жаткан учурда болуп жаткандыгын көрсөтүүчү этиш сөздөр *учур чак* деп аталат.

Кыргыз тилинде учур чак түзүлүшүнө карай *жөнөкөй учур чак* жана *татаал учур чак* болуп экиге бөлүнөт.

Жөнөкөй учур чак – бир сөздөн турган этиштик негизге белгилүү бир мүчөлөрдүн уланып айтылышы аркылуу түзүлөт.

Татаал учур чак – эки компоненттен туруп, негизги этишке жардамчы этиштин айкашып айтылышы аркылуу түзүлөт.

Эгерде, окуу куралдарына кайрыла турган болсок, кыргыз тилиндеги учур чактын табияты жана ички тутумдук түзүлүшүнүн көп кырдуу грамматикалык маанилери али ачыла элек экендигин байкайбыз. Жалпы түркологияда *учур-келер чак*, *учур-өткөн чак* сыяктуу терминдер аркылуу берилген мисалдар С. А. Давлетов жана башкалар жазышкан бир гана грамматиканы эске албаганда, кыргыз тилчилери тарабынан эч бир грамматикада чагылдырыла элек экендиги жазылып келет.

Ал эми англис тилинде болсо, этиштин чактарынын саны тууралуу суроо дайыма эле курч маселелердин бири болуп келет.

Англис тилинде кыймылдын кайсы мейкиндикте, кандайдыр убакыт ичинде болгон, болуп бүткөн, болуп жаткан жана боло турган кыймыл-аракеттерди билдирүүчү 4 (төрт) чоң топ бар. Алар:

1. Indefinite (Simple) Tenses – белгисизчактар.
2. Continuous (Progressive) Tenses – узакчактар.
3. Perfect Tenses – бүткөнчактар.
4. Perfect Continuous (Progressive) Tenses – бүткөн– узакчактар.

Ошентип, англис тилинде мынашуу 4 (төрт) чоң топтун негизинде түзүлгөн 16 (он алты) чактын тобу бар.

Англис тилинде этиштин чак категориясы татаал жана көп тармактуу. Кыймыл-аракет качан болгону, болуп жатканы же качан боло тургандыгы аркылуу гана туюнтулбастан, кыймыл-аракеттин бүткөн-бүтпөгөндүгү, кайталанаар-кайталанбастыгы, учурда болуп жатабы же жокпу, аткарыла турган кыймылдын узактыгы кандай, мына ушулардын бардыгы эске алынат. Этиштин суроолору да мезгилдик кырдаалдарга жараша өзгөрүлүп, ар бир чактын өзүнө ылайыкталып түзүлөт.

Ошентип, англис тилиндеги *белгисиз учур чак* (The Present Indefinite (Simple) Tense) жогоруда көрсөтүлгөн чоң 4 (төрт) топтун белгисиз (жөнөкөй) чактар (Indefinite (Simple) Tenses) тобуна кирет.

Simple – бул *Indefinite* формасынын экинчи аталышы. Башкача айтканда, “Simple”- бул Америкалык вариантта, ал эми, “Indefinite”- бул Британиялык варианттагы аталыштары болуп эсептелет. *Simple* – «жөнөкөй», *Indefinite* – «белгисиз» деген маанини берип, которууда этиштин бүткөн же бүтпөгөн түрү менен берилет. Англис тилинде (жөнөкөй)

белгисиз чактар кыймыл аракеттин жүрүш мүнөзүн (узак, бүткөн, мурда болуп өткөн ж. б.) көрсөтпөстөн учур, өткөн же келээр чакта да колдонулат.

Белгисиз учур чак (Indefinite (Simple) Tense) формасында 4 (төрт) чак бар:

1. The Present Indefinite (Simple) Tense- белгисиз (жөнөкөй) учур чак.
2. The Past Indefinite (Simple) Tense – белгисиз (жөнөкөй) өткөнчак.
3. The FutureIndefinite (Simple) Tense- – белгисиз (жөнөкөй) келерчак.
4. The FutureIndefinite (Simple) inthe Past Tense– өткөндөгүбелгисиз (жөнөкөй) келерчак.

Бирок, кээ бир окуу куралдарында, аталган The Future Indefinite (Simple) in the Past Tense– өткөндөгү белгисиз (жөнөкөй) келер чак формасы “*Көз каранды келер чак*” деп да аталып келет. Себеби, бул аталыш берилген чактын синтаксистик колдонулушунун маани-маңызын түшүндүрүүдө, ушундай аталыш туура келет деп эсептелет (В. Н. Жигадло, И. П. Иванов, Л. Л. Иофик “Современный английский язык” Теоретический курс грамматики. [Москва 1956., 109-б.].

Англис тилиндеги Present Indefinite (Simple) Tense (белгисиз (жөнөкөй) учур чак) менен кыргыз тилиндеги учур чак бири-бирине мааниси жактан дал келет.

Англис жана кыргыз тилиндеги этиштердин чак категорияларына кыскача мүнөздөмө берип алгандан кийин, аларды салыштырып, кыргыз тилиндеги учур чактын жөнөкөй жана татаал формасы менен, англис тилиндеги PresentIndefinite (Simple) Tense формасынын колдонулушундагы *окиоштуктарын* жана *айырмачылыктарын* карап көрөлү.

Англис тилиндеги *белгисиз учур чак* (PresentIndefinite (Simple) Tense) менен кыргыз тилиндеги *учур чактын* колдонулушундагы *окиоштуктар*:

Англис тилиндеги *белгисиз учур чак* (PresentIndefinite (Simple) Tense) төмөнкү учурларда колдонулат:

- Учурда көнүмүш адатка айланып калган кандайдыр биркыймыл аракеттин учурда болуп жаткандыгын факты катары көрсөтүүдө:

Мисалы: I live in Tula but every weekend I go to Moscow.

On Sundays we usually stay at home, sometimes we go to the country.

I go to the University every day.

- Кыймыл-аракеттин сүйлөп жаткан учурда болуп жаткандыгын билдирет:

Мисалы: She comes in, takes off her coat, flings it on the chair and walks over to the mirror.

Ал эми кыргыз тилинде, жөнөкөй учур чактын уюшулушунда негизги роль чакчыл-*a/-й* формаларына таандык, себебичактык мааниси ошол мүчөлөр билдирет. Бирок, этишке бул чакчыл мүчөлөрдүн бири уланып айтылса эле учур чакты билдирип калбайт (*стулда отура..., мектепте окуй...*). Качан гана чакчыл мүчөдөн кийин тийиштүү жак мүчөлөрү кошулуп айтылганда гана ал тыянактуу мааниге жетишип, кыймыл-аракеттин сүйлөп жаткан учурда болуп жаткандыгын билдирет:

Мисалы: Ал *стулда отур+a+t. Мен мектепте оку+й+mун.*

- Жаратылыш мыйзам ченемдүүлүктөрүн, дүйнөгө белгилүү болгон чындыктарды айтууда:

Мисалы: The Earth moves round the Sun.

It snows in winter and it rains in summer in this country.

The sun rises in the east and sets in the west.

Кыргыз тилинде болсо, кандайдыр бир затка тиешелүү болгон тынымсыз, дайыма болуп туруучу кыймыл-аракетти туюндурууда же белгилүү бир затка мүнөздүү көндүм болгон, ал үчүн адатка айланып кеткен кыймыл-аркаетти билдирүүдө колдонулат деп айтылат:

Мисалы: Волга өзүнүн суусун Каспий деңизине *куят* (Физикалык география).

Гүлдүү өсүмдүктөр уруктары менен *көбөйүшөт* (Зоология).

Көгүчкөндөр киши жашаган жайларда *мекендешет* (Биология).

- Бул формадагы учур чактын кээ бири англис тилинде да, кыргыз тилинде да турмуштук тажрыйбадан алынган түшүнүктөрдү билдирет. Мындай маани көбүнчө макал-лакаптар үчүн мүнөздүү:

Мисалы: Slow and steady wins the race.

Still water run deep. Old love doesn't rust.

Кыргыз тилинде: Ат тойгон жерине *качат*, азамат туулган жерине *шашат*.

- Англис тилинде ушул учурдагы кыймыл-аракет кандайдыр бир деңгээлде, келечекте аткарылаар касиеттери менен да кошо болот. Мындай кырдаалда англис тилинин *to go – баруу, to leave – кетүү, to start – баштоо, жөнөө, to come – келүү, to return – кайтып келүү* ж. б. этиш сөздөр менен колдонулат.

Мисалы: Asan starts for Bishkek tomorrow. Асан эртең Бишкекке жөнөйт.

Ошону менен катар, англис тилиндеги *when, till, until, as soon as, before, after, if, unless, in case, on condition that, provided, even if* сыяктуу байламталардан кийин келген жөнөкөй келер чактын (Simple Future) ордуна мезгил багындыруучу жана багыныңкы сүйлөмдөрдө:

Мисалы: If he gets a good rest, he'll be his unusual self tomorrow.

I'll see him before I go to bed.

Do it as soon as you are through with your duties.

Even if he hates me, I shall never do him any harm.

Эскертүү: *when* жана *if* байламталары менен берилген толуктагыч сүйлөмдөрдө жөнөкөй келер чак (Simple Future) келечекте боло турган кыймыл-аракетти билдирип калат:

Мисалы: I don't know *when* she will come.

I'm not sure *if* she will come at all.

I wonder *if* they will come on time.

- Англис тилиндеги *believe, belong, understand, need, realize, remember, prefer* сыяктуу этиш сөздөр менен кыймыл-аракеттин сүйлөп жаткан учурда болуп жаткандыгын билдирүүдө:

Мисалы: I believe I understand her.

It sounds great.

Yes, I remember her well.

- Англис тилинде биз сүйлөп жаткан кезде гана кыймыл – аракеттин улантылып жатышын англис тилинде *to see – көрүү, to hear – угуу, to feel – сезүү, to know – билүү, to understand – түшүнүү, to recognize – таануу* ж. б. этиш сөздөр менен Present Continuous (Progressive) Tense (узартылган учур чак) формасынын ордуна колдонулат.

Мисалы: I can't *recognize* them. Мен аларды тааный албай турам.

Кыргыз тилинде жөнөкөй учур чак контекстке карай кыймыл-аракеттин узак убакыттан бери дайыма болуп келаткандыгын билдирет:

Мисалы: Биз мамлекеттик маанилүү жайларды *кайтарабыз* жана өзүбүздө аскердик машыгууларды *жүргүзөбүз* («КТ»). Абдылда менен Ракыя ушул кыштактагы мектепте *окушат* [Н. Б.].

Ушуну менен бирге, бул чакта англис тилинде да, кыргыз тилинде да кыймыл-аракеттин белгилүү бир мезгил ичинде такай болуп тургандыгын көрсөтөт:

Мисалы: Out of more than three million students who graduate from high school each year, about one million go on for higher education.

Кыргыз тилинде: Эки бала чоң эненин бул коңур жумшак дабышын күндө *угат*, жүзүндөгү бырышын, касыреттүү ойлуу көзүн күндө *көрөт* [Т. К.].

Кыргыз тилинде жөнөкөй учур чакты уюштуруучу экинчи форма –*ууда/-оодо* мүчөсү. Ал –*уу/-оо* –кыймыл атоочтун мүчөсү + *-да* жатыш жөндөмөнүн мүчөсү катышкан айкаштан турат. Учур чактын бул формасы оозеки кепте учурабайт, негизинен, жазма адабий тил үчүн мүнөздүү жана төмөнкүдөй маанилерди туюндурат:

1) Кыймыл-аракеттин үстүбүздөгү учурда бир канча убакыттан бери созулунку түрдө болуп жаткандыгын туюндурат:

Мисалы: Агтар салкынданып, үйдү көздөй көңүлдүү *жортууда* (Ч. А.).

2) Сүйлөмдүн контекстине карата мурунтан эле болуп келе жаткан, азыркы мезгилде да болуп жаткан жана мындан ары да созула бере турган кыймыл-аракетти билдирет:

Мисалы: Айыл-кыштактарда элге билим берүү ишинин абалы жыл сайын *жакшырууда* («КТ»).

Кыргыз тилиндеги татаал учур чакта этиштен кийин чакчыл –*ып* мүчөсү жалганат да, андан кийин чакчыл –*а* жана жак мүчөсү кабатталып уланган *жат, жүр, отур, тур* деген жардамчы этиштердин бири кошулуп айтылат: *жаз+ып жат+а+м, иште+n жүр+ө+сүн, оку+ып отур+а+быз;*

бар, кел деген эки негизиги этиштен кийин чакчыл –*а* мүчөсү жалганып, андан кийин ошол эле –*а* мүчөсү жана тийиштүү жак мүчөсү жалганган *жат* деген жардамчы этиш тиркелип айтылат: *бар+а жат+а+сыңар, кел+е жат+а+м.*

Татаал учур чактын терс түрү биринчи компонентине –*бай* (<*ба* – терс уланды, –*й* чакчыл уланды) мүчөсүнүн жалганышы аркылуу уюшулат: Эмгек күнүбүз так *жазылбай жүрөт* (Т. С.). Суу тоңуп, тегирмен да *иштебей турат.*

Кыргыз тилиндеги бул форма англис тилиндеги узук учур чакка туура келет.

- Англис тилинде to forget, to hear, to be told сыяктуу этиш сөздөрдүн кошулушу менен кээде өткөн чактык форма түзүлүп калат:

Мисалы: I forget your telephone number. Will you say it again, please?

I hear you are leaving for England.

Кыргыз тилинде да, кээде жөнөкөй учур чактык формадагы этиш өткөн чактык мааниде да колдонулуп калат. Мындай учурда сүйлөөчү өткөндө болгон окуяны азыр көз алдыда болуп жаткан сыяктуу сүрөттөйт. Учур чактын өткөн чак маанисинде колдонулгандыгы сүйлөмдүн контекстине карата белгилүү болуп турат. Анын өткөн чак маанисинде колонулушу көркөм адабий чыгармаларда, жомоктордо, өмүр баянда, өткөндө болгон окуя тууралуу кабар берген учурларда көбүрөөк кездешет:

Мисалы: Кыргызда көргөн балама бир жаңы тебетей жасатып берейин деп, Сансыз көрпө *издейт*. Акыры жүрүп Атабекке *кабылат*. Атабек ара туулуп өлгөн жылбырска кара козунун көрпөсүн берип, Сансыздын тилегин *орундатат*. Көрпө үчүн кызмат кылып бере турганын Атабек Сансызга кайта-кайта *эскертет* (К. Ж.).

Англис тилинде: Most of them *show* that these effects are mainly negative. Алардын көпчүлүгү бул нерселердин негизинен терс таасир берээрин *көрсөтөт*.

Кээ бир кыймыл – аракеттердин айрымдары сүйлөп жаткан мезгилде болбосу да мүмкүн, бирок алар дал сүйлөө учурунда болуп жатпаганы менен, жалпы эле үстүбүздөгү учурда болуп жүргөн аракетти билдирет.

Кыймыл аракеттин белгилүү бир мезгилден тартып болуп жаткандыгын, кээде белгилүү бир мезгилден бери дайыма болуп келаткандыгын туюндурат:

Мисалы: Ботосу өлгөндөн бери төө күнү-түнү *боздойт*, суу *ичпейт*, чөп *жебейт*, муңканып боздогону *боздогон* (Т. К.).

Кыймыл-аракеттин мезгил-мезгили менен кайталанып тургандыгын билдирет:

Мисалы: Чоко кээде мылтыгын колго алып, аң уулоого *жөнөйт* (К. Ж.).

Сүйлөп жаткан учурда көз алдында болуп жаткан кыймыл-аракетти билдирет:

Мисалы: Параходдо кеминде беш жүздөй адам бар. Баардыгы тең жээк жакка *карашат*. Өскөн жер, өстүргөн элге кош айтышып, көбү кыргыздардын ак калпагын *булгалашат*, көбү кыздын берген жоолуктарын *силкишет* (Т. С.).

Кыргыз тилинде жөнөкөй учур чактын терс формасы этиш сөзгө –*ба* терс уландысынын, андан кийин чакчыл –*й* мүчөсү менен тийиштүү жак уландынын жалганышы аркылуу уюшулат, оң формадагы этиш билдирген мааниге карама-каршы келген түшүнүктү туюндурат (жашайт-жашабайт, окуйт-окубайт):

Мисалы: Эшикке чыгып, эки жакты карасам, эч ким *көрүнбөйт* (К. Ж.).

Өткөнчактын– *ган* мүчөсү менен айтылган этиштин татаал түрүнө “жок” деген сөздүн кошулуп айттылышы менен да терс форма уюшулуп, анда өткөнчакка караганда учурчак мааниси басымдуулук кылат.

Мисалы: келе жаткан жок, күлүп отурган жокмунж. б.

Ал эми англис тилинде Present Indefinite (Simple) Tense формасынын тангыч түрүндө *to do (does)* жардамчы этиштен кийин *not* бөлүкчөсү коюлат. *to do* жардамчы этиши жекелик сандын 1-жана 2-жагына, ошондой эле көптүк сандын 1-2-3-жактарына, ал эми *does* жардамчы этиши жекелик сандын 3-жагына (*he/she/it*) колдонулат.

Мисалы: I do not (don't) read – Менокубайм.

We do not (don't) read – Бизокубайбыз.

He does not (doesn't) read – Алокубайт.

They do not (don't) read – Аларокушпайт.

A good anvil does not fear the hammer. Жакшы дөшү балкадан *коркпойт*.

Англис тилиндеги *белгисиз учур чак* (Present Indefinite (Simple) Tense) менен кыргыз тилиндеги жөнөкөй учур чактын колдонулушундагы *айырмачылыктар*:

Кыргыз тилиндеги жөнөкөй учур чакта кыймыл-аракеттин сүйлөп жаткан учурда болуп жаткандыгы кээде сүйлөм ичинде келген *тигине, мына, карачы* деген сыяктуу лексикалык каражаттар аркылуу да такталып берилиши мүмкүн:

Мисалы: *Карачы*, мөңгүлүү кыр аркадан төгүлгөн күн, аны билгенсип, мени карай күлүмсүрөп *жаркырайт* (Ч. А.).

Жөнөкөй учур чактын минтип кыймыл-аракеттин сүйлөп жаткан учурда болуп жаткандыгын билдириши көркөм адабий чыгармаларда айлана-чөйрөнү сүрөттөп көрсөтүүдө көбүрөөк кездешет:

Мисалы: Каныбекке Негизги сыр айткансып, асман жылдыздары *жымыңдайт*. Карыптар деп боору ачыгансып, суу боюндагы кырчын талдар боюн *теңселтет* (К. Ж.).

Айрым учурларда кыймыл-аракеттин башталыш жана бүтүш чеги сүйлөө мезгилинин башталган жана бүткөн мезгилине да туура келиши мүмкүн:

Мисалы: - Агайындар! “Б...” колхозунун эмгекчилеринин баш кошкон митингисин ачык деп *жарыялаймын!* Сөз райондон келген уполномочен Калкаев Нуркасымга *берилет* (Т. С.). Райондун жетекчилеринин атынан “Б...” колхозунун кишилери, сиздерге, чын жүрөгүмдөн *рахмат айтамын!* (Т. С.).

Кыргыз тилинде жөнөкөй учур чак *жат, тур, жүр, отур* деген этиштерге чакчыл-а мүчөсүнүн, андан кийин жак мүчөнүн уланып келиши менен да түзүлөт. Мындай учурда

бул сөздөр жардамчы этиштик мааниде эмес, өзүнүн толук лексикалык маанисинде колдонулат да, кыймыл-аркактын сүйлөп жаткан учурда болуп жаткандыгын билдирет:

Мисалы: Каныбекти көкүрөгүнө кысып, төрдө Ажар *отурат* (К. Ж.).

Айрым түрк тилдеринде учур чактын III жак жекелик түрүнүн жак мүчөсү жок. Ошондуктан ал тилдерде III жагы этиш сөзгө *-a*, *-й* мүчөсүнүн эле жалганып айтылышы менен уюшула берет.

Ал эми англис тилинде Present Indefinite (Simple) tense формасынын жай түрү III жак жекелик санда негизги этишке *-s* (*-es*) мүчөсүн жалгоо менен алэмикалган бардык жактарда эч бир өзгөрүүсүз түзүлөт.

Мисалы: I read - Мен окуйм.

We read – Биз окуйбуз

He reads -Алокуйт.

They read – Алар окушат

Кыргыз тилинин учур чагы:

а) Этиш сөздөргө чакчыл *-a*, *-e* (*-й*), *-ып* мүчөлөрү, андан кийин жак мүчөлөрүланып, *жат, тур, бар, кел, бол, отур, бердеген* ж. б. көмөкчү этиштердин кошо айтылышы аркылуу түзүлөт.

Мисалы: *Бактыбек мектепке бара жатат. Жүргүнчү улам эки жагын карай берди. Ата-энелер мектепке келип жатышат. Мен окуп жатам.*

б) *-оо*, *-уу* мүчөлөр үркылуу түзүлгөн кыймыл атоочторго жатыш жөндөмөсүнүн мүчөсү (*-дан*) улануу менен түзүлөт.

Мисалы: *Элдин турмушу жакшырууда. Отличник окуучулардын саны өсүүдө. Бак дарактар бүрдөөдө.*

в) Өткөн чактын *-ды* (*-ты*) мүчөсү да кээде учур чактын маанилерин билдирет.

Мисалы: Момпосуюн алдырган бала ыйлай баштады.

Англис тилинде Present Indefinite (Simple) Tense формасынын суроолуу түрү *to do* жардамчы этиши менен түзүлөт. Бирок, III жак, жекелик санда *does* болуп өзгөрөт.

Мисалы: Do you read? – Сен окуйсуңбу?

Do we read? – Биз окуйбузбу?

Does he read? – Ал окуйбу?

Do they read – Алар окушабы?

Кыргыз тилиндеги учур чактын суроолуу формасы этишке *-бы* (*-бу*) мүчөсүн жалгоо менен түзүлөт.

Мисалы: Сен бул кинону эки сыйра көргөнсүңбу?

Кыргыз тилиндеги терс форманын грамматикалык көрсөткүчү жөнөкөй учур чактын *-ууда* мүчөсүнөн мурда келет.

Мисалы: айттырбоодо, ойнотпоодосуң.

Чакчыл *-а* менен жак мүчөлөрүнүн жардамы аркылуу уюшулган жөнөкөй учур чакта да терс форманын көрсөткүчү түздөн-түз этиш, уңгунун өзүнө жалганат.

Мисалы: отурбайт, отурбаймын.

Татаал учур чакта терс форманын *-ба* мүчөсү чакчылдарга, башкача айтканда биринчи түгөйгө жалганат.

Мисалы: окубай жатам, окубай жатабыз.

Кыргыз тили-биздин этилибиз. Аны коргоп, укумдан-тукумга өткөрүү, сүйүү ар бир кыргыз жаранынын милдети. Ошондой болсо да, ар бир кыргыз жараны турмушта ийгиликтерге жетүү үчүн чет тилдерин үйрөнүүгө милдеттүү, себеби бул замандын талабы. Айрыкча, англис тилин өздөштүрүп алуу ашыкча болбойт. Чет тилдерин

үйрөнүү менен катар тил да байыт. Ал эми тилдерди үйрөнүүдө же үйрөтүүдө чет тилдер, эне тили менен салыштырылса, таасири жогору болот деп ойлойм.

Адабияттар:

1. Акматалиев А. А., Байгазиев С. О., Жайнакова А. Ж., Садыков Т., Маразыков Т., Мусаев С. Ж., Токтоналиев К. Т., Эркебаев А. Э. “Кыргыз тилинин жазма грамматикасы, азыркы кыргыз адабий тили”. Б.: “Аврасия-Пресс”, 2015. – 704 бет.
2. Абдувалиев И. Кыргыз тилинин морфологиясы. -Бишкек, 2008.
3. В. Н. Жигадло, И. П. Иванова, Л. Л. Иофик«Современный английский язык» Теоретический курс грамматики)Москва, 1956-ж.
4. В. Д. Аракин “Практический курс английского языка” 4 курс. Москва, 2006.
5. Е. А. Истомина, А. С. Саакян “Английская грамматика” М., Айрис прес 2007, 5-издание.
6. Каушанская В. Л., Ковнер Р. Л. Грамматика английского языка. -Ленинград, 1973.

Рецензент: к. филол. н., доцент Жапарова Н.
